

DARIUSZ MISIEJUK
Ośrodek „Pamięć i Przyszłość”
ORCID [0000-0001-7826-7897](https://orcid.org/0000-0001-7826-7897)

AKCJA DEKRUCYFIKACYJNA W SZKOŁACH WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO W 1958 R. WSTĘP DO ZAGADNIENIA¹

THE CAMPAIGN TO REMOVE CRUCIFIXES AND CROSSES FROM SCHOOLS IN OPOLE VOIVODESHIP IN 1958. INTRODUCTION TO THE ISSUE

ABSTRACT: The article presents the circumstances and trajectory of the action of removal of religious symbols from state schools in 1958, initiated by Polish communists, as well as the reaction of the society in Opole Silesia to these events. The aforementioned action was a prelude to the program of secularization of the society. The analysis of surviving documents has demonstrated that the reaction of the society to the campaign was moderately peaceful. Protests in defense of the crosses were organized in areas inhabited by influx population from central Poland and the Eastern Borderlands.

KEYWORDS: education, educational system, removal of crucifixes and crosses, state–Church relations, secularization of educational system

Zmiana kierownictwa władzy komunistycznej w Polsce w październiku 1956 r. przyniosła chwilową normalizację w stosunkach państwo – Kościół. Z internowania został zwolniony prymas Stefan Wyszyński, a władze wyraziły zgodę na powrót niektórych biskupów do ich diecezji. Na fali tzw. „odwilży” aktywizacji uległa również działalność duchowieństwa wśród dzieci i młodzieży².

¹ Praca powstała w ramach Programu Badawczego Sieci Ziem Zachodnich i Północnych realizowanego przez Ośrodek „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu.

² Jan Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003, s. 164–174.

W grudniu 1956 r. na forum Komisji Wspólnej przedstawicielei Rządu i Episkopatu uzgodniono powrót religii do szkół podstawowych i średnich jako przedmiotu nadobowiązkowego. Komunikat w tej sprawie stwierdzał: „Zapewnia się pełną swobodę i gwarantuje dobrowolność pobierania nauki religii w szkołach podstawowych i średnich dla dzieci, których rodzice wyrażają takie życzenie. [...] Władze szkolne obowiązane są umożliwić pobieranie nauki religii przez odpowiedni rozkład zajęć szkolnych”³. Minister oświaty wydał w tej sprawie zarządzenie wykonawcze 8 XII 1956 r., tego samego dnia również prymas Wyszyński wydał orędzie do rodziców, nakładając na nich obowiązek czuwania, aby ich dzieciom zapewniono naukę religii w szkołach i aby właściwie korzystali z przyznanych im praw⁴. Zgoda władz państwowych na nauczanie religii w szkołach zainicjowała oddolną i spontaniczną akcję wieszania krzyży w salach lekcyjnych.

Władysław Gomułka, I sekretarz KC PZPR, traktował jednak wszelkie ustępstwa poczynione na rzecz Kościoła katolickiego jako przejściowe, jako taktyczny wybieg w podjętej grze politycznej. Świadczyły o tym wydarzenia z lat 1957–1961, gdy rozpoczęto proces laicyzacji szkolnictwa oraz ateizacji społeczeństwa. Akcja dekrucyfikacyjna, która była istotnym elementem tego procesu, jest wciąż jednym ze słabiej zbadanych elementów wzajemnych relacji władz z Kościołem katolickim i jego wiernymi, szczególnie na terenie Opolszczyzny. Celem niniejszego artykułu jest analiza przebiegu akcji usuwania krzyży ze szkół w województwie opolskim we wrześniu 1958 r. oraz ustalenie reakcji społeczeństwa na zaistniałe wydarzenia.

Na potrzeby niniejszego opracowania przeprowadzona została kwerenda archiwalna w Archiwum Państwowym w Opolu, gdzie do analizy przedmiotowego zagadnienia przydatne okazały się akta zespołu Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Opolu. Sondażową kwerendę przeprowadzono również w zespole Prokuratury Wojewódzkiej w Opolu. Akta Wydziału do spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu znajdujące się w Archiwum Państwowym w Opolu zachowały się w stanie szczątkowym i nie udało się w nich odnaleźć istotnych informacji na temat akcji dekrucyfikacyjnej. Również sprawdzenie materiałów Urzędu do spraw Wyznań w Archiwum Akt Nowych nie dostarczyło żadnych informacji

³ Cyt. za: Hanna Konopka, *Religia w szkołach Polski Ludowej. Sprawa nauczania religii w polityce państwa (1944–1961)*, Białystok 1997, s. 191.

⁴ *Ibidem*.

na temat przebiegu akcji dekrucyfikacyjnej na obszarze województwa opolskiego oraz jakichkolwiek sprawozdań w przedmiotowym zakresie Wydziału do spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu. Cennych danych dostarczyły natomiast materiały administracyjne Służby Bezpieczeństwa (SB) Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej (KW MO) w Opolu oraz podległych jej jednostek powiatowych, znajdujące się w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddziału we Wrocławiu. Analiza artykułów prasowych z sierpnia i września 1958 r. zamieszczonych w „Trybunie Opolskiej”, tubie propagandowej Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Opolu, nie przyniosła oczekiwanych rezultatów. Obok materiałów źródłowych wykorzystano również istniejącą literaturę przedmiotu⁵.

I. Geneza akcji dekrucyfikacyjnej

Na początku 1957 r. władze komunistyczne w Polsce rozpoczęły organizowanie masowego ruchu laickiego, który miał za zadanie „przeciwstawić się katolickiej ofensywie”. Powołano wówczas Klub Inteligencji Ateistycznej, który wkrótce przekształcił się w Stowarzyszenie Ateistów i Wolnomyślicieli, oraz zorganizowano Towarzystwo Szkół Świeckich⁶. Równocześnie Służba Bezpieczeństwa otrzymała polecenie dokumentowania wszystkich faktów tzw. dyskryminacji dzieci niewierzących i prześladowania dzieci członków partii nieuczęszczających na lekcje

⁵ W ostatnim czasie ukazało się kilka interesujących opracowań poruszających problematykę dekrucyfikacji z 1958 r. przede wszystkim w wymiarze lokalnym, mianowicie: Jan Szczepaniak, *Akcja dekrucyfikacyjna (wrzesień 1958 r.), w świetle meldunków krakowskiej służby bezpieczeństwa*, [w:] *Nie ma wolności bez pamięci. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Terleckiemu*, red. Włodzimierz Bernacki, Zbigniew Nawrocki, Wit Pasierbek, Zbigniew K. Wójcik, Kraków 2009, s. 773–807; Krzysztof Sychowicz, *Spoleczeństwo regionu łomżyńskiego wobec usuwania krzyży ze szkół w 1958 r.*, „Studia Łomżyńskie”, 22 (2012), s. 155–170; Dominika Jasiak, *Akcja dekrucyfikacyjna w 1958 roku w północno-wschodnich powiatach województwa krakowskiego w świetle dokumentów*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 141 (2014), 1, s. 147–163; Kazimiera Jaworska, *Problem dekrucyfikacji szkolnictwa w 1958 roku w legnickiej prasie lokalnej*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, 13 (2014), 2, s. 223–225; Wojciech Zajęc, *Usuwanie krzyży ze szkół w województwie rzeszowskim w 1958 r.*, „Studia Sandomierskie”, 21 (2014), s. 21–125; Piotr Tylec, *Akcja dekrucyfikacyjna w 1958 roku na terenie powiatu sandomierskiego*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 2017, 29, s. 334–352.

⁶ Zasadniczym celem powstania tych organizacji, utworzonych pod auspicjami partii w styczniu 1957 r., było usankcjonowanie oraz uzasadnienie konsekwentnie realizowanych działań zmierzających do rozdziału Kościoła od państwa. Władze partyjne i państwowe chciały w ten sposób podkreślić świecki charakter życia społecznego oraz kulturowego, świecki charakter polskiego szkolnictwa, a także promować naukowy i ateistyczny pogląd na świat, zob. Antoni Dudek, Ryszard Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006, s. 128–129.

religii⁷. Przypadki takie miały być nagłaśniane za pomocą środków masowego przekazu jako dowód postępującej klerykalizacji szkół⁸.

Z informacji uzyskanych przez SB wynikało, iż w kwietniu 1957 r. na posiedzeniu Komisji Głównej Episkopatu wyłoniono specjalną komisję biskupów z zadaniem opracowania metod większego oddziaływania na młodzież⁹. W wydanym w maju 1957 r. Biuletynie Informacyjnym SB mówiło się już wręcz o „ofensywie ideologicznej kleru”. Duchowni mieli organizować dla dzieci i młodzieży kółka różańcowe, kółka ministranckie, zajęcia świetlicowe, a także starać się objąć opieką duszpasterską grupy harcerskie¹⁰.

Akcja usuwania krzyży ze szkół została przez władze PRL przygotowana gruntownie. Na posiedzeniu Biura Politycznego KC PZPR w dniu 26 VI 1958 r. poruszono sprawę przestrzegania tzw. zasad świeckości szkoły. Jerzy Sztachelski, pełnomocnik rządu do spraw stosunków z Kościołem, a równocześnie kierownik Urzędu ds. Wyznań, referował wówczas: „Ostatnio wzmogła się agresywna działalność episkopatu, szczególnie na odcinku młodzieży. [...] Niezbędnym jest

⁷ Archiwum Instytutu Pamięi Narodowej Oddziału we Wrocławiu (dalej: AIPN Wr.), sygn. 09/250, t. 2, Informacja nr 1/V dot. działalności kleru katolickiego, Warszawa 4 V 1957 r., s. 3: „Działalność kleru idzie w kierunku wprowadzenia nauki religii do szkół jako przedmiotu obowiązkowego. [...] Wprowadzaniu nauki religii do szkół towarzyszą fakty nietolerancji i dyskryminacji dzieci niewierzących. Kler wywiera silny wpływ na dzieci, rodziców i nauczycieli. Równoległe toczy walkę z częścią nauczycielstwa, które stoi na stanowisku szkoły świeckiej. [...] W województwie białostockim księża odwiedzają szkoły, nawołują dzieci do uczęszczania na lekcje religii, domagają się składania oświadczeń przez rodziców nie wyrażających chęci posyłania dzieci na religię, wyznaczają niekiedy termin załatwienia tych spraw. Wywierana jest atmosfera nienawiści w stosunku do dzieci rodziców niewierzących”.

⁸ Na Opolszczyźnie wymownym tego przykładem była sprawa ks. Tadeusza Jodłowskiego. Jako proboszcz parafii w Karłowicach Wielkich prowadził rozmowy z dziećmi osób niepraktykujących oraz ich rodzicami odnośnie do obowiązków wynikających z przyjęcia sakramentu chrztu świętego. Dodatkowo, w marcu 1958 r., w parafii Głębinów, zorganizował procesję z modlitwą o nawrócenie jednego z niepraktykujących gospodarzy w tej wsi. W związku z powyższym w kwietniu 1958 r. został oskarżony o przestępstwo z art. 3 dekretu z 5 VIII 1949 r. o ochronie wolności sumienia i wyznania. We wrześniu 1958 r. Sąd Powiatowy w Nysie skazał go na karę pół roku więzienia, zob. Jerzy Myszor, Dorota Schreiber-Kurpiers, *Jodłowski Tadeusz*, [w:] *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 3, red. Jerzy Myszor, Warszawa 2006, s. 84–85.

⁹ AIPN Wr., sygn. 09/250, t. 2, s. 2: „Na posiedzeniu Komisji Głównej Episkopatu odbytym w kwietniu b.r. wyłoniono komisję złożoną z biskupów, której zadaniem będzie przedstawienie projektów metod oddziaływania kleru na młodzież w różnych środowiskach. Np. Bp. Kaczmarek przygotowuje program działania kleru na wsi, bp. Goliński wśród młodzieży akademickiej, a jeden z biskupów katowickich działalność na odcinku młodzieży robotniczej”.

¹⁰ *Ibidem*, t. 11, s. 1–6.

podjęcie kroków dla przeciwstawienia się szeroko zakrojonej akcji przez kler¹¹. Wskazał, iż w sprawie szkolnictwa należy przestrzegać zasady, że szkoła jest państwowa i świecka. Postulował, by krzyże zdjąć w okresie wakacyjnym, natomiast wobec tych osób, które sprzeciwiałyby się realizacji tego zadania, wyciągnąć administracyjne i personalne konsekwencje.

Tydzień później, tj. 4 VII 1958 r., na posiedzeniu Sekretariatu KC PZPR powołano zespół do opracowania „wytycznych w sprawie zasad polityki Partii wobec Kościoła oraz aktualne zadania w tej dziedzinie”¹². W skład zespołu weszli: Artur Starewicz, kierownik Wydziału Prasy KC PZPR, Jerzy Sztachelski, kierownik Urzędu do spraw Wyznań, Walenty Titkow, kierownik Wydziału Organizacyjnego KC PZPR, Andrzej Werblan, kierownik Wydziału Propagandy KC PZPR, oraz Zofia Zemankowa, zastępca kierownika Wydziału Nauki KC PZPR. Zespół ten opracował wytyczne dotyczące nowej polityki w stosunkach państwo – Kościół, które zostały wkrótce wysłane do wszystkich egzekutyw partyjnych pod postacią tajnego listu KC PZPR¹³. Równocześnie zainicjowano działania na różnych płaszczyznach: partyjnej, oświatowej i aparatu bezpieczeństwa (SB), celem skutecznej realizacji procesu laicyzacji szkolnictwa. Dnia 21 lipca w KC PZPR zorganizowano odprawę dla przedstawicieli władz wojewódzkich, tj. sekretarzy komitetów wojewódzkich, przewodniczących Prezydiów Wojewódzkich Rad Narodowych (PWRN), komendantów wojewódzkich MO, szefów wojewódzkich struktur SB, kierowników Wydziałów ds. Wyznań PWRN, prokuratorów wojewódzkich oraz kuratorów oświaty, poświęconą realizacji programu działań. Równocześnie w MSW opracowano wytyczne „w sprawie zwalczania wrogiej działalności kleru i aktywu katolickiego”¹⁴.

Na forum Komisji Wspólnej Rządu i Episkopatu 31 VII 1958 r. Zenon Kliszko i Jerzy Sztachelski zapoznali biskupów z nowymi decyzjami dotyczącymi nauki religii. Lekcje religii (w wymiarze 1 h tygodniowo) miały się odbywać dopiero po zakończeniu innych obowiązkowych zajęć szkolnych. Równocześnie wskazano, iż szkoły mają charakter placówek świeckich, tym samym nie będzie tolerowana obecność „emblematów religijnych” w szkołach¹⁵. Realizacja zapowiedzianych

¹¹ Cyt. za: Bartłomiej Noszczak, „*Sacrum*” czy „*profanum*”. *Spór o istotę obchodów Milenium polskiego (1949–1966)*, Warszawa 2002, s. 164.

¹² Dudek, Gryz, *Komuniści i Kościół*, s. 142.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Dokument taki opracowano 17 VII 1958 r., zob. *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945–1989*, red. Adam Dziurok, Warszawa 2004, s. 211–217.

¹⁵ Dudek, Gryz, *Komuniści i Kościół*, s. 147.

posunięć nastąpiła niezwykle szybko. Już 4 sierpnia minister oświaty wydał zarządzenie zakazujące nauczania religii w szkołach przez „osoby przynależne do zgromadzeń zakonnych”. Tego samego dnia wydano również okólnik nr 26 w sprawie przestrzegania zasad świeckości szkoły. We wstępie do tego dokumentu stwierdzono, iż mają miejsce fakty łamania zasad świeckiego charakteru szkół państwowych m.in. przez zawieszanie krzyży, odmawianie modlitwy przed zajęciami i po nich, udział nauczycieli wraz z młodzieżą w nabożeństwach, organizacja pielgrzymek. W tej sytuacji minister zobowiązał kuratoria oraz dyrekcje placówek oświatowych do ścisłego przestrzegania wytycznych. Punkt 2. wspomnianego okólnika stanowił: „[...] dekoracja izb lekcyjnych i innych pomieszczeń szkolnych nie powinna naruszać świeckiego charakteru szkoły. W związku z tym izby lekcyjne i inne pomieszczenia szkolne nie powinny być dekorowane emblematami religijnymi”¹⁶. Wprowadzenie tego przepisu wywołało duże niezadowolenie w społeczeństwie¹⁷.

II. Realizacja na terenie województwa opolskiego

Z chwilą ogłoszenia wytycznych Ministerstwa Oświaty polecono wojewódzkim władzom partyjnym zorganizowanie narad i odpraw celem przekazania nowych wytycznych powiatowym komitetom PZPR. Punktem spornym, a zarazem najistotniejszą kwestią, która zarysowała się w trakcie tych narad i odpraw, była sprawa odpowiedzialności za realizację procesu usuwania krzyży ze szkół. Słusznie wskazywano, iż okólnik ministra oświaty nie regulował tego, kto i kiedy powinien zrealizować cały proces.

Nadzwyczajne posiedzenie Egzekutywy KW PZPR w Opolu z udziałem sekretarzy komitetów powiatowych zorganizowano 5 sierpnia¹⁸. Treść listu KC

¹⁶ Cyt. za: Konopka, *Religia w szkołach*, s. 223–224.

¹⁷ Wskazuje na to fakt, iż dwa kolejne numery „Biuletynu Informacyjnego Służby Bezpieczeństwa” wydawanego przez Wydział Ogólny Gabinetu Ministra Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, tj. nr 16 z 13 IX 1958 r. i nr 17 z 22 IX 1958 r., poświęcone były wyłącznie analizie sytuacji „w związku z zarządzeniami Ministra Oświaty”. Jak wynika z danych zebranych przez funkcjonariuszy SB, do 2 września krzyży nie zdjęto w ok. 2 tys. z blisko 26 tys. istniejących wówczas szkół podstawowych, zawodowych i licealnych. Dodatkowo do 8 września powtórnie zawieszono krzyże w około 600 szkołach (AIPN Wr., sygn. 09/251, t. 16, s. 5). W dniach od 5 do 15 września w całym kraju zatrzymano 608 osób, a aresztowano 182, niemal 1,5 tys. spraw przekazano do kolegiów orzekających. Równocześnie przeprowadzono niemal 2,5 tys. rozmów profilaktycznych, a w 41 przypadkach musiały interweniować oddziały ZOMO, zob. *ibidem*, t. 17, s. 8–9.

¹⁸ Archiwum Państwowe w Opolu (dalej: APO), KW PZPR w Opolu, sygn. 306, Protokół nr 17/58 z odbytego nadzwyczajnego posiedzenia Egzekutywy KW PZPR z 5 VIII [19]58 r., k. 2–14.

PZPR przedstawił zebrany Bronisław Hankus, kierownik Wydziału Organizacyjnego KW PZPR w Opolu. W trakcie dyskusji stwierdził, iż członkowie organizacji partyjnych w terenie muszą żądać „od Kuratorów Szkolnych i inspektorów, aby przestrzegali zarządzeń Ministerstwa Oświaty, które regulują te sprawy”, a w sytuacji jakiegokolwiek oporu „pociągać ich do odpowiedzialności”. Jak zaznaczył, to nie przedstawiciele partii mają za zadanie usuwać krzyże, „ale to jest sprawą kierowników szkół”. Podkreślił również, że nie wolno dopuścić do tego, by dzieci nieuczęszczające na religię były szykanowane przez kogokolwiek. Wezwał też do przeglądu kadr, aby usunąć z szeregów partyjnych wszystkich wierzących¹⁹.

Komendant wojewódzki MO w Opolu, Andrzej Kościukiewicz, omawiając wytyczne Ministerstwa Oświaty oraz list KC PZPR, stwierdził: „Musimy przeciwdziałać tak, aby nie stworzyć najmniejszych pozorów, że to jest walka z religią. Trzeba robić wszystko zgodnie z prawem, ale być nieustępliwym i konsekwentnym”²⁰. Natomiast Witold Daniel, sekretarz KP PZPR w Raciborzu, stwierdził: „Kierownicy szkół niech robią wszystko, aby te krzyże ze szkół znikły, ale niech nie zwalają winy na partię, że to partia tak kazała”²¹. Podkreślił również, że nieustępliwością w działaniu można osiągnąć zamierzone efekty. Na dowód tego przywołał sytuację z fabryki cukierków „Ślązak” w Raciborzu. W hali fabrycznej wisiały krzyże, które z powodu remontu zostały zdjęte i nie zawieszono ich później. Gdy pojawiły się nowe krzyże, jeden z mechaników kazał je usunąć mimo sprzeciwu niektórych pracowników. Dwie z nich zagroziły odejściem z pracy w związku z zaistniałą sytuacją. Ostatecznie z zakładu nikt nie odszedł, a krzyży nie zawieszono. Natomiast Feliks Zagawa, sekretarz Komitetu Miejskiego PZPR w Opolu, zwrócił uwagę, iż członkowie partii niewiele czasu poświęcają sprawom szkolnictwa. Duchowni zaś, jego zdaniem, wykorzystywali swój wpływ na wiernych w zakresie modyfikacji planu zajęć szkolnych. Dzięki temu religia zamiast pod koniec zajęć szkolnych była umieszczana pomiędzy innymi lekcjami. Równocześnie wskazywał na konieczność rozwoju Towarzystwa Szkół Świeckich na Opolszczyźnie²², by „w umiejętny sposób wyrugować religię z tych klas, gdzie się to da, gdzie nie ma takich klerykalnych nastrojów”. Postulował również potrzebę opanowania szkolnych komitetów rodzicielskich przez członków partii o „skryształizowanych poglądach”,

¹⁹ *Ibidem*, k. 3.

²⁰ *Ibidem*, k. 6.

²¹ *Ibidem*.

²² W latach 1957–1958 powstało w woj. opolskim zaledwie pięć takich szkół, przede wszystkim w powiecie kozielskim.

aby tym samym propagowali laicyzację szkolnictwa na swoim terenie²³. Przedstawicielka Polskiego Radia podkreśliła w swoim wystąpieniu rolę mediów w procesie walki z Kościołem oraz konieczność nagłaśniania wszystkich przypadków, w których duchowni występowali przeciwko członkom partii²⁴. Ostatecznie Egzekutywa KW PZPR w Opolu postanowiła zobowiązać Wojewódzki Ośrodek Propagandy Partyjnej do opracowania planu pracy ideologicznej w myśl listu KC, zaś odpowiedzialność za realizację tego planu spoczęła na Wydziale Propagandy KW PZPR w Opolu²⁵.

Dla aktywu partyjnego szczebla powiatowego w woj. opolskim zorganizowano narady i odprawy w pierwszej połowie sierpnia: 11 sierpnia w Brzegu; 12 sierpnia w Kluczborku, Opolu (miasto) i Prudniku; 13 sierpnia w Głubczycach, Grodkowie, Krapkowicach, Nysie, Oleśnie i Strzelcach Opolskich; 14 sierpnia zaś w Koźlu, Namysłowie, Niemodlinie, Opolu (powiat) oraz Raciborzu²⁶.

Problematyka usuwania krzyży ze szkół była także przedmiotem narad z kolegiami redakcyjnymi „Trybuny Opolskiej” i Radia Opole. Na forum Komisji Oświaty przy KW PZPR 18 sierpnia dyskutowano nad szczegółami listu KC oraz zarządzeniami władz oświatowych w sprawie rozpoczęcia roku szkolnego 1958/1959. Podobne narady zorganizowano również dla kierowników szkół (odbyły się one w dniach 25–28 sierpnia) oraz dla nauczycieli (w dniach 27–30 sierpnia). Głównym tematem dyskusji w trakcie tych narad, jak już wyżej podkreślono, była sprawa personalnej odpowiedzialności za usuwanie krzyży z izb lekcyjnych. W sprawozdaniu do KC PZPR kierownik Wydziału Organizacyjnego KW PZPR w Opolu podkreślił, iż nauczyciele domagali się, „aby we wszystkich poczynaniach zmierzających do zachowania świeckości w szkołach wydawane były odpowiednie przepisy władz państwowych”²⁷. Również kierownicy szkół nie chcieli brać na siebie odpowiedzialności – bądź obawiali się tego – za realizację okólnika Ministerstwa Oświaty.

Na kolejnym posiedzeniu Egzekutywy KW PZPR zorganizowanym 26 VIII 1958 r., Teodor Musiał, wojewódzki kurator oświaty, przedstawił informację

²³ APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 306, Protokół nr 17/58, k. 9.

²⁴ *Ibidem*, k. 10.

²⁵ *Ibidem*, k. 14. W toku dotychczasowej kwerendy nie udało się odnaleźć przedmiotowego planu pracy ideologicznej.

²⁶ *Ibidem*, sygn. 933, k. 39 oraz 48–49.

²⁷ *Ibidem*, pismo sekretarza KW PZPR w Opolu do Sektora Informacji Partyjnej KC PZPR w Warszawie, Opole 16 VIII 1958 r., k. 49.

o stanie przygotowań do nowego roku szkolnego oraz zdał sprawozdanie z konferencji powiatowych inspektorów szkolnych. Już wówczas sygnalizował opór części środowiska nauczycielskiego wobec realizacji wytycznych ministerstwa, podając jako przykład postawę przewodniczącego Związku Nauczycielstwa Polskiego w woj. opolskim. W trakcie wspomnianej konferencji przewodniczący opolskiego ZNP miał stwierdzić, iż w wytycznych ministerstwa nie ma określonego terminu usunięcia krzyży. Nigdzie bowiem nie zapisano, że do 1 września krzyże mają zniknąć ze szkół. Dodatkowo miał on też podkreślić, iż przepisy nie precyzują, kto ma je usunąć. Wedle jego interpretacji, zamiast nauczycieli winna być w to zaangażowana administracja szkolna²⁸.

W dyskusji na posiedzeniu egzekutywy głos zabrał m.in. instruktor Wydziału Propagandy KW PZPR w Opolu, podkreślając konieczność usunięcia wszystkich krzyży ze szkół, gdyby bowiem pozostał choć jeden, „wtedy kler będzie się na to powoływał. Krzyż zdejmować nie powinien woźny, ale dyrektor szkoły, kierownik szkoły czy nauczyciel. Sprawę zdejmowania krzyży z klas szkolnych postawiliśmy jasno przed nauczycielami – wiedzą co mają robić”²⁹. Natomiast Stanisław Pogan, sekretarz KW PZPR w Opolu, stwierdził, że w sprawach krzyży nie może być żadnej tolerancji: „Nie wolno pozostawić w szkołach ani jednego krzyża. Nasz aktyw musi pomóc dyrektorom, kierownikom szkół i nauczycielom by te krzyże zniknęły ze ścian klas szkolnych. Aktyw w terenie winien czuwać nad tym zagadnieniem”³⁰. Według przewodniczącego PWRN w Opolu:

„Szkoły są przecież budynkami państwowymi, dyrektorzy szkół i kierownicy państwowymi urzędnikami. Nasz rząd nie życzy sobie, aby w państwowych budynkach wisiały krzyże. My też nie pchamy się z emblematami państwowymi do kościołów. Po to jest przecież aparat państwowy, aby stosował administracyjne zarządzenia. Sprawę krzyży postawiłem na naradzie przewodniczących prezydiów powiatowych rad narodowych w ten sposób, że do 1 września br. mają zniknąć one z klas szkolnych. Do tych, którzy nie wykonają tego zarządzenia zostaną wyciągnięte konsekwencje po linii służbowej”³¹.

Romuald Bedyński, sekretarz KW PZPR w Opolu, zaznaczył, iż sprawa świeckości szkół była poruszona na forum Wojewódzkiej Komisji Porozumiewawczej

²⁸ *Ibidem*, sygn. 306, Protokół nr 18/58 z odbytego posiedzenia Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Opolu, 26 VIII [19]58 r., k. 16–17.

²⁹ *Ibidem*, k. 19.

³⁰ *Ibidem*, k. 20.

³¹ *Ibidem*, k. 22.

Stronnictw Politycznych, gdzie członkowie ZSL i SD zostali zapoznani z tematem sprawy i wyrazili pełną aprobatę dla działań PZPR.

Wypowiedzi polskich działaczy partyjnych wskazują, iż chcieli oni przesunąć ciężar odpowiedzialności za realizację akcji dekrucyfikacyjnej na pracowników oświaty. Tym samym cały proces sprowadzono by wyłącznie do realizacji decyzji administracyjnej aparatu oświatowego. Zatem wierni i przedstawiciele duchowieństwa nie mogliby podnosić zarzutu, że usuwanie krzyży ze szkół jest jednym z elementów systemowej walki władz państwowych z Kościołem katolickim.

Aparat bezpieczeństwa rozpoczął przygotowania do realizacji zarządzeń władz oświatowych i partii w drugiej połowie lipca 1958 r. Na podstawie listu KC w MSW opracowano wytyczne o zwalczaniu wrogiej działalności kleru i aktywu katolickiego, które zostały zatwierdzone przez Kolegium MSW³². Opierając się na tych wytycznych, Departament III MSW opracował 17 VII 1958 r. własne „wytyczne w dziedzinie zwalczania wrogiej działalności kleru i aktywu katolickiego”³³, które przesłano do terenowych struktur SB. Równocześnie polecono komendantom wojewódzkim ds. SB zorganizowanie dla podległych sobie komórek narad, których celem miało być omówienie bieżącej polityki partii wobec Kościoła katolickiego.

Konferencja dotycząca zwalczania „wrogiej działalności kleru i elementów reakcyjnych wśród młodzieży” dla jednostek SB województwa opolskiego została zaplanowana na 18 lipca. Z nieznanych bliżej przyczyn została jednak przełożona o tydzień, a odbyła się ostatecznie 28 lipca. Prawdopodobnie kolejne terminy narad były uzależnione od udziału przedstawicieli MSW³⁴. Zapewne w związku z planowaną naradą szefowie powiatowych jednostek SB na Opolszczyźnie zostali zobowiązani do przygotowania dla Wydziału III SB KW MO w Opolu informacji dotyczącej kleru na podległym sobie terenie oraz mieli wskazać przejawy aktywności duchowieństwa wśród młodzieży. Referat SB w Raciborzu przygotował taką informację 17 VII 1958 r.³⁵ Dodatkowo 26 VII 1958 r. naczelnik Wydziału III SB KW MO w Opolu polecił szefom powiatowych

³² *Metody pracy operacyjnej*, s. 211, przyp. 2.

³³ *Ibidem*, nr 42, s. 211–217.

³⁴ AIPN Wr., sygn. 09/173, Stenogram z odprawy operacyjnej odbytej w dniu 28 VII 1958 r. przy udziale przedstawicieli MSW, naczelników, zastępców, starszych oficerów operacyjnych Służby Bezpieczeństwa KW MO oraz Naczelników Wydziałów operacyjnych KW MO, jak również Zastępców Komendantów Służby Bezpieczeństwa, starszych oficerów KP MO i Komendantów Powiatowych, Opole 1 VIII 1958 r., k. 2–45 (stenogram odtworzony na podstawie taśmy magnetofonowej).

³⁵ *Ibidem*, sygn. 07/87, Informacja, Racibórz 17 VII 1958 r., k. 59.

jednostek SB opracowanie „szczegółowej kontrwywiadowczej charakterystyki terenu” z uwagi na „wzmożoną działalność kleru świeckiego, zakonnego jak i działaczy katolickich”, wyznaczając termin realizacji do dnia 2 sierpnia³⁶.

Nawiązując do okólnika Ministerstwa Oświaty, a także wytycznych Departamentu III MSW, komendant wojewódzki MO w Opolu wystosował 21 sierpnia pismo do naczelników wydziałów SB w KW MO oraz szefów powiatowych jednostek SB w sprawie akcji usuwania krzyży:

„W najbliższych dniach zarządzeniem Ministra Oświaty zostaną zdjęte krzyże w szkołach oraz kler został powiadomiony, że z nowym rokiem szkolnym nauka religii może się odbywać wyłącznie przed lub poza lekcjami obowiązkowymi. Szczególnie w pierwszych tygodniach należy poważnie wzmóc czujność na tym odcinku i sygnalizować mi natychmiast o każdym, nawet najmniejszych przygotowaniach do różnych incydentów w związku z poruszonymi zagadnieniami”.

Obawiano się oporu przede wszystkim ze strony ludności wiejskiej. W związku z powyższym naczelnik Wydziału III SB oraz szefowie powiatowych jednostek SB zostali zobowiązani do przygotowania wykazu „tych miejscowości gdzie istnieją szkoły wiejskie skąd można się w pierwszym rzędzie spodziewać jakiś zamieszek lub prowokacji. Wykaz ten musi zawierać wyłącznie tylko faktycznie zagrożone miejsca, co wynika z naszego dotychczasowego rozeznania, czy to na podstawie oblicza księdza, czy to na podstawie szczególnie niespokojnych ludzi zamieszkujących w miejscowości danej szkoły wiejskiej, lub też co wynika z obu aspektów łącznie”³⁷.

Dodatkowo w stan gotowości postawiono pionierzy pomocnicze SB, tj. Wydział „T” oraz kierownika Samodzielnej Sekcji „W”, aby wykorzystali „swe techniczno-operacyjne możliwości celem natychmiastowego zawiadamiania mnie [*sic!*] w opisywanych sprawach”³⁸. Z uwagi na daleko posunięty proces niszczenia akt SB³⁹, szczególnie materiałów dotyczących operacyjnego rozpracowania struktur i duchownych Kościoła katolickiego, nie można odtworzyć wykazu miejscowości wskazanych przez powiatowe jednostki SB. Zachował się natomiast wykaz z powiatu grodkowskiego, gdzie zastępca komendanta powiatowego ds. bezpieczeństwa

³⁶ *Ibidem*, sygn. 07/307, t. 2, k. 29.

³⁷ *Ibidem*, k. 31.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ W tej sprawie zob. Stefan Białek, *Brakowanie i niszczenie dokumentacji SB w województwie opolskim w latach 1987–1990. Ustalenia wstępne*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej”, 2 (2009), s. 53–107.

wskazał osiem takich miejscowości. Podstawą typologii był fakt zamieszkiwania w tych wsiach osób głęboko religijnych, dodatkowo obawiano się reakcji nauczycieli na polecenie usunięcia krzyży⁴⁰.

Brak zachowanej podstawy źródłowej uniemożliwia odpowiedź na pytanie, czy na podstawie otrzymanych wykazów SB podejmowała jakieś akcje wyprzedzające, np. rozmowy profilaktyczne z proboszczami, członkami organizacji katolickich, czy inwigilacją objęto osoby, których nazwiska pojawiły się na takich wykazach, czy zrealizowano jakieś areszty prewencyjne. Od początku września szefowie powiatowych jednostek SB składali codzienne raporty z sytuacji w terenie.

III. Przebieg akcji „K”

Z danych kuratorium oświaty wynika, iż we wrześniu 1958 r. w woj. opolskim funkcjonowało ok. 950 szkół podstawowych⁴¹. W dniu rozpoczęcia nauki nie usunięto emblematów religijnych w 38 szkołach⁴². Sytuacja dotyczyła przede wszystkim obszarów wiejskich w powiatach nyskim, niemodlińskim, namysłowskim oraz brzeskim. W dużej mierze na decyzji dyrektorów szkół z tych obszarów zaważyła obawa przed reakcją rodziców. W raporcie do KC PZPR w Warszawie sekretarz KW PZPR w Opolu stwierdził, iż „Otwarcie roku szkolnego w całym województwie miało charakter uroczysty i spokojny”. Odnotowano natomiast liczny udział rodziców i dzieci w modlitwach i nabożeństwach poświęconych rozpoczęciu nowego roku szkolnego⁴³. W dniach 2 i 3 września delegaci KW PZPR oraz kuratorium dokonali wizytacji wszystkich szkół na terenie województwa, nakazując kierownikom placówek edukacyjnych usuwanie emblematów religijnych. W kilku przypadkach kierownicy szkół odmówili wykonania polecenia, m.in. uzasadniając swoje stanowisko tym, że „jest to niezgodne z ich poglądami”. Sytuacje takie miały miejsce w Borkach Wielkich w powiecie oleskim, Przydroży Małym w powiecie niemodlińskim oraz w Ładze powiat Opole. W Starym Oleśnie kierownik szkoły, a zarazem członek PZPR, „nie chciał zdjąć krzyży bojąc się krzyku ze strony ludności na wsi”⁴⁴.

⁴⁰ AIPN Wr., sygn. 07/307, t. 2, k. 32.

⁴¹ APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 306, Informacja Kuratorium o stanie przygotowań do nowego roku szkolnego 1958/59, k. 29.

⁴² *Ibidem*, sygn. 933, Pismo sekretarza KW PZPR w Opolu do Sektora Informacji Partyjnej KC PZPR w Warszawie, Opole 9 IX 1958 r., k. 65.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, Informacja o rozpoczęciu roku szkolnego 1958/59 w województwie opolskim, k. 59.

Z informacji kierowanych do KC PZPR w Warszawie wynika, iż presja społeczna na ponowne zawieszanie krzyży w szkołach wzrosła po pierwszej niedzieli września. W Dąbrowie Namysłowskiej po mszy świętej około 200 osób weszło na teren szkolny i powtórnie zawieszono krzyże w salach lekcyjnych⁴⁵. Podobna sytuacja miała miejsce w Lasocicach w powiecie nyskim, gdzie po porannej mszy świętej około tysiąca osób domagało się od kierowniczkę szkoły ponownego zawieszenia krzyży. Akcja zakończyła się tylko chwilowym sukcesem rodziców, bowiem następnego dnia krzyże znowu zostały usunięte w wyniku interwencji przedstawiciela kuratorium (8 września). Jego wizytację rodzice przywitani pieśnią „My chcemy Boga...”⁴⁶. W innej wsi powiatu nyskiego, w Gryzowie, grupa około 50 kobiet starała się namówić kierowniczkę szkoły do ponownego zawieszenia krzyży. Cała akcja nie przyniosła jednak spodziewanych rezultatów⁴⁷. Po usunięciu krzyży ze szkoły w Budkowicach Starych w pow. opolskim również interweniowała grupa około 50 kobiet, które dodatkowo miały „podburzać inne osoby i dzieci do strajku szkolnego”. Funkcjonariusze SB stosunkowo szybko zidentyfikowali najbardziej aktywne postaci całego wydarzenia, z którymi przeprowadzono tzw. rozmowy profilaktyczne. W wyniku tych rozmów temat przywrócenia krzyży w miejscowej szkole nie był już kontynuowany⁴⁸.

Kolejna eskalacja konfliktu o krzyże nastąpiła w połowie miesiąca. Co ciekawe w raportach wojewódzkiej instancji partyjnej pojawiają się informacje, iż akcje te były inspirowane przez lokalnych proboszczy, np.: „Ludność w czasie całej awantury utrzymywała kontakt z parafią. Wszystko wskazuje, że całość akcji kierowana była przez kler”⁴⁹. Wspomniana „akcja” miała miejsce we wsi Bielice w powiecie niemodlińskim. Przedstawiciele partii oraz kuratorium, którzy wizytowali szkołę, miała zaatakować grupa około 100 osób. Część z rodziców dodatkowo rozpoczęła okupację szkoły. W związku z zaistniałą sytuacją na miejsce przybył prokurator oraz pięcioosobowy patrol MO z Niemodlina. Z uwagi na fakt, iż interweniujących milicjantów obrzucono kamieniami, wezwano pluton ZOMO z Opola, który wobec demonstrantów użył świec łzawiących. Z informacji

⁴⁵ *Ibidem*, Pismo sekretarza KW PZPR w Opolu do Sektora Informacji Partyjnej KC PZPR w Warszawie, Opole 9 IX 1958 r., k. 66.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ AIPN Wr., sygn. 09/14, Charakterystyka kontrwywiadowcza, Opole 1 V 1959 r., k. 25.

⁴⁹ APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 933, Pismo sekretarza KW PZPR w Opolu do Sektora Informacji Partyjnej KC PZPR w Warszawie, Opole 9 IX 1958 r., k. 68.

przekazanych przez szefa niemodlińskiego SB zajścia miały trwać do godziny 23.00⁵⁰. Jak się wydaje, był to jeden z najpoważniejszych aktów oporu wobec akcji dekrucyfikacyjnej na terenie woj. opolskiego. W wyniku opisywanych wydarzeń 14 osób zostało aresztowanych, część z nich ukarano grzywną w wysokości od 800 do 3000 zł, a trzy osoby zostały skazane przez Sąd Powiatowy w Niemodlinie⁵¹.

Z zachowanych źródeł wynika, że proces usunięcia krzyży najdłużej trwał we wsi Gierszowice w pow. brzeskim. Okólnik ministra oświaty był tam analizowany na specjalnie zorganizowanym zebraniu wiejskim. Następnie, 7 września, przedstawiciele komitetu rodzicielskiego miejscowej szkoły ponownie zawiesili krzyże w klasie, wysłali też delegację do Warszawy celem uzyskania aprobaty swoich działań. Po powrocie delegacji, 20 września, krzyże ponownie zostały usunięte. Jak wynika z akt brzeskiego SB, działania komitetu rodzicielskiego były wspierane przez miejscowego proboszcza, księdza Kazimierza Makarskiego⁵².

Na ogólnokrajowej naradzie partyjnego aktywu oświatowego w KC PZPR 24 IX 1958 r. Władysław Gomułka stwierdził:

„Szkoła należy do państwa a nie do Kościoła – jest szkołą państwową. Oznacza to, że jedynym gospodarzem szkoły jest państwo [...] tylko państwo posiada prawo ustalania, jakie emblematy mogą się znajdować na ścianach izb szkolnych. [...] W układzie między państwem a Kościołem z grudnia 1956 r., ani w żadnym innym nie ma nawet wzmianki o zawieszaniu emblematów religijnych w szkołach, zbiorowym odmawianiu modlitwy przez uczniów lub o spełnianiu przez młodzież praktyk religijnych pod opieką szkoły. Episkopat nawet nigdy nie domagał się od władz państwowych, aby wyraziły na to zgodę. Dobrze bowiem zdawał sobie sprawę, że oznaczałoby to przekreślenie świeckiego charakteru szkoły i nadanie jej charakteru wyznaniowego, na co – rzecz jasna państwo zgodzić się nie może”⁵³.

Równocześnie Gomułka podkreślił:

„Należy z całą siłą napiętnować wszelkie próby zakłócenia pracy szkoły i stanowczo im przeciwdziałać. Nikt, a szczególnie ci, którzy uciekają się do gwałtu, stosują pogroźki pod adresem nauczycieli, usiłują ich zmuszać do

⁵⁰ *Ibidem*, k. 68–69; AIPN Wr., sygn. 07/380, Sprawozdanie kwartalne za okres od 30 VI do 30 IX 1958 r., Niemodlin 27 IX 1958 r., k. 26.

⁵¹ AIPN Wr., sygn. 09/19, Kontrwywiadowcza charakterystyka powiatu niemodlińskiego po linii Wyzd[iału] III [SB], Niemodlin 8 V 1959 r., k. 4.

⁵² *Ibidem*, sygn. 09/15, Charakterystyka kontrwywiadowcza powiatu brzeskiego, Brzeg 1 V 1959 r., k. 6.

⁵³ Cyt. za: Konopka, *Religia w szkołach*, s. 236.

niestosowania zarządzeń władz państwowych – nie mogą liczyć na pobłażliwość i bezkarność. O obliczu szkoły i treści nauczania w szkole mogą decydować tylko władze państwowe”⁵⁴.

W tym czasie na terenie woj. opolskiego akcja dekrucyfikacyjna została już zakończona. Z powodu daleko posuniętej akcji niszczenia materiałów SB nie znamy faktycznej skali oporu społecznego wobec sierpniowego zarządzenia ministra oświaty. Pewną wskazówką w tej sprawie może być sprawozdanie dla MSW w Warszawie szefa opolskiej SB, w którym znalazł się m.in. taki zapis:

„Natychmiastowe przeciwdziałanie na różne wystąpienia ze strony służby bezpieczeństwa, partii, Rad Narodowych i Prokuratury w formie rozmów, wyjaśnień i aresztów nie pozwoliło na rozprzestrzenianie tych wypadków na teren innej gromady czy miejscowości. Dzięki uaktywnieniu pracy z agenturą i nawiązaniu kontaktów z szeregiem jednostek sieci wyeliminowanej w tym czasie, szczególnie w tych miejscowościach, gdzie według naszego wcześniej przeprowadzonego rozeznania spodziewaliśmy się w związku z tym różnych wystąpień – nie dopuściliśmy w wielu przypadkach do organizowania większych zbiegowisk, lub wrogich wystąpień. Znając sytuację w danej gromadzie i różne zamiary, przeciwnaliśmy je profilaktycznie co w dużej mierze wpłynęło decydująco na innych, którzy nosili się z podobnymi zamiarami”⁵⁵.

Zakończenie

We wrześniu 1958 r. funkcjonariusze aparatu partyjno-państwowego PRL przystąpili do realizacji okólnika nr 26 ministra oświaty w sprawie usunięcia wszelkich symboli religijnych ze szkół państwowych. Przedstawiciele szczebla wojewódzkiego PZPR na Opolszczyźnie rozpoczęli przygotowania do całej akcji na początku sierpnia 1958 r. W stosunkowo krótkim czasie zorganizowano wiele narad i odpraw dla aktywu partyjnego szczebla powiatowego, funkcjonariuszy SB, pracowników inspektoratu oświaty, kierowników placówek szkolnych i przedstawicieli mediów. Zasadnicze zadanie, jakie przed nimi postawiono, sprowadzało się do sformułowania użytego przez komendanta wojewódzkiego MO: „aby nie

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ AIPN Wr., sygn. 09/247, Sprawozdanie za III kwartał 1958 r. komendanta wojewódzkiego ds. bezpieczeństwa do wicedyrektora Gabinetu Ministra Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie, Opole 13 X 1958 r. k. 104–105.

stworzyć najmniejszych pozorów, że to jest walka z religią”. W toku realizacji wytycznych ministra oświaty niektórzy dyrektorzy placówek oświatowych odmawiali ściągnięcia emblematów religijnych, bojąc się odpowiedzialności przed miejscową ludnością. Jedną ze stosowanych wówczas praktyk było cedowanie tego zadania na nauczycieli, woźnych czy też innych pracowników szkoły.

Jedną z najczęstszych reakcji na zdejmowanie krzyży w szkołach było ich ponowne zawieszanie przez różne delegacje, komitety rodzicielskie itp. Odosobnione były przypadki organizowania przez całą wieś spotkania konsultacyjnego i wysyłania delegacji do władz oświatowych, aby móc w sposób legalny przywrócić krzyże do sal lekcyjnych. Z dostępnych danych – w porównaniu z innymi regionami kraju – wynika, iż społeczeństwo Opolszczyzny przyjęło nowe zarządzenia władz z umiarkowanym spokojem. Wydaje się, że na ten stan rzeczy wpłynęły dwa fakty. Po pierwsze daleko posunięta atomizacja społeczeństwa na Ziemiach Zachodnich, które stanowiło konglomerat osób pochodzących z różnych środowisk, wychowanych w odmiennych tradycjach i wartościach. Jak podkreślał w sprawozdaniu za III kwartał 1958 r. komendant wojewódzki MO, wystąpienia w obronie krzyża miały miejsce jedynie w miejscowościach zamieszkałych przez ludność napływową z Polski centralnej oraz z Kresów Wschodnich. Jak wynika z raportów funkcjonariuszy SB, ludność rodzima zachowała daleko posuniętą rezerwę wobec akcji dekrucyfikacyjnej⁵⁶. Obawa przed możliwymi represjami ze strony władz była w tych środowiskach zapewne większa. Kwestia ta wymaga jednak dalszych badań. Innym tematem wymagającym wyjaśnienia jest stosunek duchownych diecezji opolskiej do realizacji wytycznych ministra oświaty. Jak

⁵⁶ W podobnym tonie wypowiadał się sekretarz KW PZPR w Opolu: „W powiatach zamieszkałych przez ludność autochtoniczną panuje bezwzględny spokój i nie ma żadnych żądań odnośnie zawieszania krzyży, ponieważ nie jest to związane na tych terenach [z istniejącą] tradycją (dawniej w szkołach nie było krzyży a religię nauczano w kościele)”, zob. APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 933, k. 66. Twierdzenie to stało jednak w jaskrawej sprzeczności z informacjami pochodzącymi z raportów SB. Wg danych statystycznych z 1958 r. powiat raciborski był w 95% zamieszkały przez ludność rodzimą, natomiast akcja usuwania krzyży ze szkół spotkała się z oporem mieszkańców wsi Krzyżanowice, Grzegorzowice i Owsiszczce, zob. AIPN Wr., sygn. 09/10, t. 1, k. 16–17; podobnie rzecz przedstawiała się w powiecie Olesno, gdzie 90% ludności w 1958 r. było pochodzenia miejscowego: „W szczególności mocno wierząca i sfanatyzowana jest ludność pochodzenia miejscowego a w tej liczbie nawet i członkowie partii”. Protesty, petycje w sprawie przywrócenia krzyży oraz samodzielne ich wieszanie w szkołach odnotowano we wsiach Borki Wielki, Chocianowice i Zębowice, a także w samym Oleśnie, zob. *Ibidem*, sygn. 09/11, k. 3, 13. Również w powiecie opolskim, w którym 90% ludności było miejscowego pochodzenia ponownie zawieszono krzyże m.in. w Budkowicach Starych oraz Dębińcu. W obu przypadkach inicjatorami akcji byli tzw. autochtoni, zob. *ibidem*, sygn. 09/14, k. 24–25.

wynika z raportów SB, bp Franciszek Jop miał podczas konferencji dekanalnych wzywać duchownych do zachowania spokoju i przestrzegania zarządzeń władz państwowych. Również wizytator nauki religii, ks. Antoni Adamiuk, zalecał księżom, aby nie angażowali się sprawę usuwania krzyży ze szkół, „gdyż jest to sprawa czysto administracyjna i niech władze szkolne robią co uważają [za stosowne]”. Dodatkowo proponowano księżom, „aby przynosili [ze sobą] krzyże na lekcje jako pomoc naukową”⁵⁷. Należałoby jednak przeanalizować, jak poszczególni duchowni ustosunkowali się do sugestii swoich zwierzchników.

Działania zainicjowane przez sierpniowy okólnik Ministerstwa Oświaty z 1958 r. zapoczątkowały proces „laicyzacji polskiego szkolnictwa”. Do roku 1961 zlikwidowano nauczanie religii we wszystkich podstawowych i średnich szkołach w całej Polsce.

SUMMARY

At the beginning of 1957, the authorities in communist Poland started to implement the process of secularization of social life and atheization of society. One of the elements of this process was the campaign to remove religious symbols from schools, introduced in September 1958. The communist authorities had been preparing to carry out this plan from July 1958 and the manner of performing the removal of crucifixes and crosses was the subject of many meetings of the active membership of the Polish United Worker's Party (PZPR), educational workers and the media. The article focuses on the process of preparing for the implementation of the campaign to remove crucifixes and crosses, its trajectory within the borders of Opole Voivodeship, and also the reaction of society to these events.

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES

- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu
sygn. 07/87; 07/307; 07/380; 09/10; 09/14; 09/15; 09/19; 09/173; 09/247; 09/250;
09/251.
- Archiwum Państwowe w Opolu
KW PZPR w Opolu, sygn. 306; 933.
- „Biuletyn Informacyjny Służby Bezpieczeństwa” 1958.
- Białek Stefan, *Brakowanie i niszczenie dokumentacji SB w województwie opolskim w latach 1987–1990. Ustalenia wstępne*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej”, 2 (2009), s. 53–107.

⁵⁷ *Ibidem*, sygn. 09/247, Sprawozdanie za III kwartał 1958 r., s. 104.

- Dudek Antoni, Gryz Ryszard, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006.
- Jasiak Dominika, *Akcja dekrucyfikacyjna w 1958 roku w północno-wschodnich powiatach województwa krakowskiego w świetle dokumentów*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 141 (2014), 1, s. 147–163.
- Jaworska Kazimiera, *Problem dekrucyfikacji szkolnictwa w 1958 roku w legnickiej prasie lokalnej*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, 13 (2014), 2, s. 223–225.
- Konopka Hanna, *Religia w szkołach Polski Ludowej. Sprawa nauczania religii w polityce państwa (1944–1961)*, Białystok 1997.
- Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945–1989*, wstęp, wybór dokumentów, red. Adam Dziurok, Warszawa 2004.
- Myszor Jerzy, Schreiber-Kurpiers Dorota, Jodłowski Tadeusz, [w:] *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 3, red. Jerzy Myszor, Warszawa 2006, s. 84–85.
- Noszczak Bartłomiej, „*Sacrum*” czy „*profanum*”. *Spór o istotę obchodów Milenium polskiego (1949–1966)*, Warszawa 2002.
- Sychowicz Krzysztof, *Spółeczeństwo regionu łomżyńskiego wobec usuwania krzyży ze szkół w 1958 r.*, „*Studia Łomżyńskie*”, 22 (2012), s. 155–170.
- Szczepaniak Jan, *Akcja dekrucyfikacyjna (wrzesień 1958 r.)*, w *świetle meldunków krakowskiej służby bezpieczeństwa*, [w:] *Nie ma wolności bez pamięci. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Terleckiemu*, red. Włodzimierz Bernacki, Zbigniew Nawrocki, Wit Pasierbek, Zbigniew K. Wójcik, Kraków 2009, s. 773–807.
- Tylec Piotr, *Akcja dekrucyfikacyjna w 1958 roku na terenie powiatu sandomierskiego*, „*Pamięć i Sprawiedliwość*”, 2017, 29, s. 334–352.
- Zajac Wojciech, *Usuwanie krzyży ze szkół w województwie rzeszowskim w 1958 r.*, „*Studia Sandomierskie*”, 21 (2014), s. 21–125.
- Żaryn Jan, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003.

O AUTORZE

Dariusz Misiejuk – historyk, archiwista, dokumentalista, doktorant w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego, gdzie przygotowuje dysertację pt. *Ambasada Polski Ludowej w Rzymie 1945–1959. Struktura i działalność*. Zainteresowania badawcze: historia Kościoła w Polsce; dyplomacja Polski Ludowej; struktura i działalność aparatu bezpieczeństwa Polski Ludowej, dzieje i kultura regionu Głubczyc po II wojnie światowej; ruch ludowy w kraju i na emigracji po II wojnie światowej. E-mail: dmisiejuk@wp.pl